

Calidris minuta

(Leisl., 1812)

Biegus malutki

Rząd: siewkowe, podrząd: siewkowce, rodzina: bekasowate, podrodzina: biegusy

Status występowania w Polsce

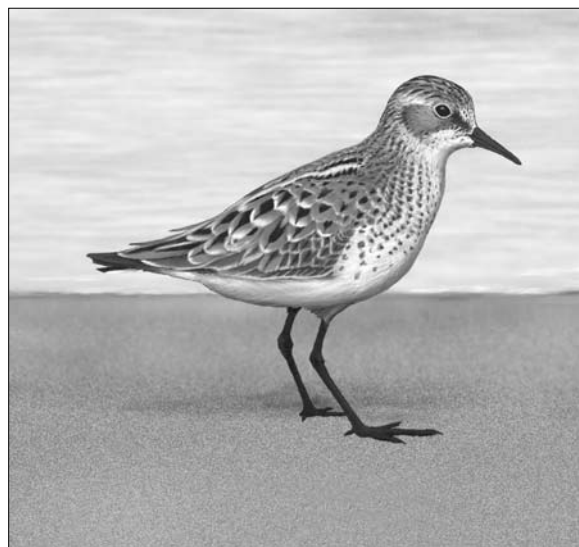
Biegus malutki jest w Polsce gatunkiem regularnie przelotnym, pojawiającym się w całym kraju, niezbyt licznie, głównie jesienią.

Opis gatunku

Biegus malutki jest mniejszym biegusem od biegusa zmiennego, o wymiarach: długość ciała 12–16 cm, rozpiętość skrzydeł 27–37 cm, masa ciała 17–32 g. Posiada stosunkowo krótki, prosty, czarny dziób oraz czarne nogi. Samice są nieco większe od samców. W szacie godowej pióra wierzchu ciała są czarnobrzazowe, jaskraworudo i żółtawo obwiedzione. Na grzbiecie tworzy się wzór w kształcie litery V z jasnych obrzeżeń piór. Spód ciała jest jasny, górna część piersi i dolna szyi, jak i boki głowy są koloru jasnożółtawordzawego. Na tle rdzawego koloru szyi widoczne są czarne, trójkątne plamki, mniejsze na środku, a większe z jej boków. Samice i samce ubarwione podobnie, choć samce z reguły są nieco ciemniej ubarwione z wierzchu. W szacie spoczynkowej pióra wierzchu ciała są szarobrunatne, jaśniej obwiedzione. Ptaki młode są ubarwione podobnie jak dorosłe, lecz posiadają kremowe obrzeżenia piór wierzchu ciała. W locie widoczna jest jasna pręga wzdłuż skrzydeł, ciemny pas pomiędzy końcem grzbietu i ogona, jasny kuper oraz wspomniany wyżej wzór V. W locie odzywa się serią podobnych jeden do drugiego dźwięków „ti-ri-rik”, „ti-ti-tik”, „piit-pit-pit”.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

W szacie godowej biegusa malutkiego można łatwo pomylić z biegusem małym *Calidris temminckii* (A146, w tej książce nieopisany), który jest podobnej wielkości, ale mniej jaskrawo ubarwiony (brak rudego koloru), posiada jasne nogi (zielonkawe) i wyraźnie białe zewnętrzne sterówki. W szacie spoczynkowej biegus mały jest jednolicie szarobrunatny, z wyraźnym kontrastem barwnym pomiędzy białym brzuchem a stosunkowo ciemną piersią. Biegus mały w locie odzywa się dźwięcznym „tirr”, które często przechodzi w przeciągły trzel. W szacie godowej można też pomylić biegusa malutkiego z większym od niego piaskowcem *Calidris alba* (A144). Piaskowiec nie posiada V widocznego w locie u biegusa malutkiego, a wzdłuż skrzydeł z kolei ma wyraźny biały pas, którego nie posiada biegus

malutki. Choć jest znacznie mniejszy od biegusa zmiennego *Calidris alpina* (A149) i biegusa krzywodziobego *Calidris ferruginea* (A147), niewprawy obserwator może również łatwo pomylić biegusa malutkiego z tymi gatunkami w szacie spoczynkowej lub młodocianej.

Biologia

Tryb życia

Gniazduje w rozproszeniu. Okres wędrówek i zimę spędza w stadach. Jest aktywny w dzień, ale w zależności od zasobności żerowisk, szerokości geograficznej i warunków pogodowych może być aktywny również nocą.

Lęgi

Jest mniej terytorialnym gatunkiem od innych biegusów (terytorializm zanika po złożeniu jaj). Na lęgowiska ptaki przylatują w końcu maja lub na początku czerwca (w zależności od szerokości geograficznej), jeszcze w okresie topnienia śniegu. Część ptaków tworzy pary w czasie wędrówki, część na miejscu gniazdowania. Dojrzałość płciową osiągają po skończeniu 1. roku życia, ale nie jest wiadome, jaka część ptaków jednorocznych przystępuje do lęgów. Gniazda zakładane są na ziemi, wśród suchej, zeszłorocznej trawy. System kojarzenia par jest dość złożony: każda samica składa 2 zniesienia przy udziale innego partnera. Pierwsze zniesienie wysiadywane jest przez pierwszego samca, natomiast drugie przez samicę. Ale zdarzają się lęgi, które wysiadywane są przez oboje rodziców. Okres wysiadywania trwa 20–21 dni. Wysiadywane ptaki opiekują się młodymi. Młode uzyskują lotność po 14–16 dniach od wykucia. Ptaki dorosłe opuszczają lęgowiska jako pierwsze, a dopiero ok. 2 tygodnie po nich ptaki młode.

Wędrówki

Wędrówka jesienna biegusów malutkich odbywa się szerokim frontem, zarówno wzdłuż wybrzeży morskich, jak i ponad lądową częścią kontynentów. Przez Polskę wędrują ptaki pochodzące zarówno z lęgów europejskich, jak i syberyj-

skich. Ptaki zaczynają opuszczać lęgowiska w lipcu, a na polskim wybrzeżu ptaki dorosłe zaczynają pojawiać się już w 1. dekadzie lipca; szczyt ich liczebności przypada na 3. dekadę lipca i spotykane są do początku września. Ptaki młode pojawiają się ok. połowy lipca (są to zapewne ptaki z najbliższych, północno-skandynawskich lęgowisk). Najwięcej młodych przelatuje przez Polskę od ostatniej dekady sierpnia do połowy września. Z Polski biegusy malutkie wędrują dalej przede wszystkim na zachód, zarówno wzdłuż wybrzeży Morza Północnego i Atlantyku, jak i na południowy zachód nad kontynentem, nad Morze Śródziemne. Część wędruje również w kierunku południowo-wschodnim, w rejon Morza Czarnego. Wiosenna wędrówka, jak w przypadku innych gatunków siewkowych, jest krótsza od jesiennej i w Europie znacznie mniej zauważalna. W Polsce wiosną wędrujące biegusy malutkie spotykane są w 2. i 3. dekadzie maja.

Zimowanie

Na podstawie obrączkowania wiadomo, że ptaki wędrujące przez Polskę zimują w basenie Morza Śródziemnego (południowa Francja, Włochy) oraz w północnej i zachodniej Afryce (Maroko, Tunezja, Gambia). Ptaki zimujące w Afryce zaczynają wędrówkę wiosenną w marcu, natomiast zimowiska w basenie Morza Śródziemnego opuszczone są w kwietniu–maju.

Pokarm

W diecie przeważa pokarm zwierzęcy. Biegusy malutkie odżywiają się, wypatrując zdobyczy podczas pieszej penetracji, w związku z czym żerują tylko w ciągu dnia. Na lęgowiskach w diecie przeważają owady, podczas wędrówek i na zimowiskach również inne drobne bezkręgowce, występujące w wilgotnych siedliskach.

Występowanie

Siedlisko

W okresie lęgowym gatunek występuje w strefie tundr północnej Europy i Syberii, chętnie w pobliżu wody. Zasiedla pas tundry arktycznej, mszysto-porostowej i krzewinkowej. W miejscach lęgowych na Syberii zakłada gniazda zarówno na obszarach wilgotnych, w miejscach porośniętych niską (do 50 cm) krzewinkową roślinnością, jak i w miejscach przesuszonych, między piaszczystymi wydmy. W okresie pozalęgowym biegusy malutkie występują najczęściej na błotnistych przestrzeniach wzdłuż wybrzeży morskich, w ujściach rzek i na spuszczonej stawach oraz zbiornikach retencyjnych.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

- 1130 Ujścia rzek (estuaria)
- 1150 Zalewy i jeziora przy morskie (laguny)
- 1210 Kidzina na brzegu morskim

- 1330 Solniska nadmorskie (*Glauco-Puccinellietalia* część – zbiorowiska nadmorskie)
- 2110 Inicjalne stadia nadmorskich wydmy białych
- 2120 Nadmorskie wydmy białe
- 3150 Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z *Nymphaeion*, *Potamion*
- 3270 Zalewane muliste brzegi rzek

Rozmieszczenie geograficzne

Gatunek monotypowy (nie posiada podgatunków). Biegus malutki gnieździ się na dość ograniczonym obszarze północnego skraj Półwyspu Skandynawskiego (Szwecja, Norwegia) i północno-zachodniego skraj Rosji, dalej dość szerokim pasem w stosunku do linii wybrzeża wzdłuż północnej Syberii w kierunku wschodnim, głównie do 130°E, ale praktycznie jest notowany na wschodzie aż do wybrzeży Cieśniny Beringa. Jesienią występuje w całej Europie. Zimowiska gatunku są rozmieszczone w basenie Morza Śródziemnego, w środkowej, wschodniej i południowej Afryce, a także wzdłuż wybrzeży Półwyspu Arabskiego i Półwyspu Indyjskiego.

Rozmieszczenie w Polsce

Jesienią występuje w całym kraju, ale nigdy nie tworzy bardzo dużych stad. Największe, spotykane były w głębi kraju nad zbiornikami zaporowymi na Dolnym Śląsku. Wiosną biegus malutki spotykany jest w kraju znacznie rzadziej, nieco liczniej na wschodzie Polski.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)
 Status zagrożenia w Europie: (S) gatunek niezagrożony, którego status ochronny jest prawdopodobnie odpowiedni
 BirdLife International: SPEC -
 Dyrektywa Ptasia: Art. 4.2
 Konwencja Bońska: załącznik II
 Konwencja Berneńska: załącznik II
 Porozumienie AEWA

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Gatunek spotykany jest regularnie w okresie wędrówek, zwłaszcza jesienią, na terenie nadmorskich rezerwatów przyrody nad Zat. Gdańską, np. Ptasi Raj i Mewia Łacha przy ujściu Wisły oraz Beka przy ujściu Redy, jednakże nie można ocenić, jaka część populacji wędrującej przez Polskę zatrzymuje się na terenach chronionych.

Rozwój i stan populacji

Liczebność populacji skandynawskiej (głównie w Norwegii) oceniana jest na około 200–500 p. Liczebność populacji rosyjskiej szacowana jest na 100 000–1000 000 p.

Nie wiadomo, jaka część ptaków z lęgów rosyjskich wędruje na zimowiska przez Europę Środkową. Zimująca populacja w zachodniej i południowej Europie (głównie Hiszpania), w północnej i zachodniej Afryce oraz nad Morzem Czarnym w latach 90. oceniana była na ok. 200 000 ptaków. Ocena ta dla lat 80. wynosiła ponad 30 000 ptaków więcej, jednakże różnica ta wynikać może zarówno z rzeczywistego zmniejszenia się liczebności populacji, jak i niedokładności metod liczenia ptaków. W Polsce największe stada, liczące 400–500 os., spotykane były podczas wędrówki jesiennej (we wrześniu) w głębi kraju nad zbiornikami zaporowymi, np. nad zb. Jeziorsko (230 os.), Zb. Nyskim (505 os.), Zb. Turawskim (407 os.), Zb. Otmuchowskim (571 os.) czy Zb. Mietkowskim (235 os.). Większe stada na wybrzeżu przekraczają 100 ptaków, np. do 150 ptaków przy ujściu Wisły, 140 w Jastarni na Helu i 153 ptaki przy ujściu Redy. Wiosną biegus malutki spotykany jest znacznie rzadziej niż jesienią, w skupieniach po kilka–kilkanaście ptaków, sporadycznie 30–40 ptaków (np. stawy w Starzawie pod Przemyślem czy stawy Siemień na Lubelszczyźnie). W okresie prowadzenia badań nad wędrówką siewkowych w latach 80. i 90. nad Zat. Gdańską obrączkowano rocznie do ok. 1000 ptaków (do ok. 800 przy ujściu Wisły i 250 przy ujściu Redy).

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce w okresach wędrówek:

- zanik otwartych, płytkowodnych nadmorskich obszarów, zlokalizowanych przede wszystkim przy ujściach rzek, gdzie z roku na rok podczas wędrówki jesiennej gromadzą się w dużych ilościach ptaki siewkowe;
- zmniejszanie powierzchni naturalnych terenów zalewowych w dolinach rzek niżowych, regularnie podtapianych w okresie wiosennym;
- kurczenie się powierzchni mulistych i piaszczystych ławic w nurcie i odsypisk przybrzeżnych, odsłanianych latem i jesienią w korytach rzek, wynikające z regulacji i pogłębiania koryt;
- kurczenie się dostępnej dla ptaków powierzchni mulistego dna stawów rybnych, spuszcanych i napełnianych bez uwzględnienia okresów wędrówki;
- płoszenie przez ludzi (spacerowiczów) i psy stad zatrzymujących się ptaków, zarówno na wybrzeżu, jak i na śródlądziu.

Dla uniknięcia nieporozumień wynikających z możliwości odmiennego rozumienia zapisów powyższego tekstu przez osoby należące do różnych grup zawodowych, należy go interpretować w duchu zapisów zamieszczonych w części wstępnej poradnika (T. 7., str. 19).

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- zachowywać płytkowodne obszary, zwłaszcza nadmorskie, zlokalizowane przy ujściach rzek (ograniczenie za-

budowy rekreacyjno-turystycznej) oraz na śródlądziu, w okolicach regularnie odwiedzanych przez wędrujące ptaki siewkowe;

- poważnie ograniczyć plany zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych i plany przekształceń reżimu hydrologicznego rzek;
 - w uzasadnionych przyrodniczo przypadkach wprowadzić korektę instrukcji gospodarowania wodą na zbiornikach już istniejących, tak by w dolinie rzeki poniżej piętrzenia utrzymane zostały okresowe zalewy;
 - użytkować doliny rzeczne zgodnie z dotychczasową ewidencją gruntów;
 - opracować i wdrożyć mechanizmy rekompensowania ekstensywnych metod gospodarowania na stawach rybnych (w tym dostosowanie terminów spuszczenia wody i napełniania nią stawów hodowlanych do terminów wędrówki ptaków w celu utrzymania jesienią i wiosną jak największej powierzchni mulistego dna zbiorników – miejsca żerowania ptaków podczas wędrówek);
 - zapewnić spokój wędrującym ptakom na terenach największych koncentracji siewkowców, tak na wybrzeżu, jak i na śródlądziu, ograniczając ich użytkowanie turystyczne i rekreacyjne w okresie czerwiec–październik.
- Dla uniknięcia nieporozumień wynikających z możliwości odmiennego rozumienia zapisów powyższego tekstu przez osoby należące do różnych grup zawodowych, należy go interpretować w duchu zapisów zamieszczonych w części wstępnej poradnika (T. 7., str. 20).

Propozycje badań

Należy zbadać:

- pochodzenie populacji wędrujących przez Polskę;
- wybiórczość siedliskową i znaczenie siedlisk dla wędrujących ptaków;
- rozmieszczenie zimowisk i tras przelotu populacji wędrujących przez Polskę.

Monitoring

- coroczne liczenia ptaków w okresie wędrówki w stałych miejscach zatrzymywania się wędrujących ptaków. Metodyka do ustalenia.

Bibliografia

- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
 BAZA DANYCH WIADOMOŚCI POWROTNYCH. Centrala Obrączkowania Ptaków, Zakład Ornitologii PAN.
 BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
 CHYLARECKI P., KANIA W. 1992. Polygyny and polyandry in the mating system of the Little Stint *Calidris minuta*. *Wader Study Group Bull.*, 64: 12.

- CRAMP S., SIMMONS K. E. L. (red.) 1983. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa, vol. 3. Waders to Gulls. Oxford, 913 s.
- GROMADZKA J. 1987. Migration of waders in Central Europe. *Sitta*, 1 (2): 97–115.
- GROMADZKA J., KANIA W. 1985. Kulik vorobey *Calidris minuta*. W: Viksne J. A., Mihelson H. A. (red.) Migracii ptits Vostochnoy Evropy i Severnoy Azii. Zhuravleobraznye–rzhankoobraznye. Moskva, s. 171–184.
- GROMADZKA J. 1998. Wader ringing at the Vistula mouth (Baltic coast, Poland) – a summary of the long-term studies. *The Ring*, 20, 1–2: 5–20.
- HAGEMEIJER W. J. M., BLAIR M. J. (red.) 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. London, 903 s.
- HAYMAN P., MARCHANT J., PRATER T. 1986. Shorebirds. An identification guide to the waders of the world. London, 412 s.
- JONSSON L. 1998. Ptaki Europy i obszaru śródziemnomorskiego. Warszawa, 559 s.
- KIRBY J., WEST R., SCOTT D., DAVIDSON N. C., PIERSMA T., HÖTKER H., STROUD D. A. (red.). 1999. Atlas of wader populations in Africa and western Eurasia. Phase 1. Consultation draft.
- PRATER A. J., MARCHANT J. H., VUORINEN J. 1977. Guide to the identification and ageing of Holarctic waders. BTO Guide 17. Tring, 168 s.
- RYABITSEV V. K. 2001. Ptitsy Urala i zapadnoy Sibiri: spravochnik-opredelitel'. Ekaterinburg, 608 s.
- TOMIAŁOJĆ L. 1990. Ptaki Polski; rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- WETLANDS INTERNATIONAL. 2002. Waterbird Population Estimates – Third Edition. Wetlands International Global Series No. 12. Wageningen, The Netherlands, 226 s.

Jadwiga Gromadzka